

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Buiten-analytische contacten: meestal onvermijdelijk, vaak onbesproken¹

Guy Verbruggen

Buiten-analytische contacten zijn de meestal onvermijdelijke maar vaak verdoezelde en onbesproken contacten tussen analysant en analyticus. Er wordt voorgesteld deze steeds nauwkeurig te analyseren als belangrijk onderdeel van de transitionele ruimte tussen fantasie en realiteit. Vooral bij zeer defensieve analysanten kan hierdoor een belangrijke opening ontstaan naar de overdracht.

Inleiding

In een psychoanalytische behandeling wordt van een buiten-analytisch contact gesproken indien er sprake is van een interactie tussen analyticus en analysant die buiten de behandeling valt, niet analytisch is en dus realistisch.

‘Buiten’ kan eng/fysisch en ruim/sociaal worden opgevat (Ganzarain 1991). In fysiek opzicht betreft dit alles wat zich in tijd en ruimte buiten de grenzen van de psychoanalytische behandeling, ‘het kader’, bevindt. Non-verbale voorbeelden hiervan zijn onder andere de bureau-inrichting en dringende telefoontjes. Verbaal is er ook steeds een ‘buiten’-deel van de analytische behandeling (Fenichel 1941): men wisselt soms enkele woorden bij het begin of aan het einde van het uur.

Onder ‘ruim/sociaal’ wordt verstaan: elke ontmoeting tussen analyticus en analysant buiten het therapie-uur, in een of andere sociale rol. Voor leer-analysanten komt deze vorm – zeker in ons kleine taalgebied – vaak voor; men kan zijn (leer)therapeut op straat, in een winkel, op een seminarie, of op een studiedag tegenkomen.

G. Verbruggen (1951), klinisch psycholoog,
VVPT en Belgische School voor Psychoanalyse,
is verbonden aan APZ Sancta Maria te Sint-
Truiden en tevens werkzaam in privé-praktijk
te Hasselt en te Tongeren (met M. Hebbrecht).
Correspondentieadres: Daniëlsstraat 26, 3500
Hasselt.

Aan de hand van de literatuur over deze sociale, meestal onvermijdelijke, ontmoetingen zal een overzicht over buiten-analytische contacten worden gegeven.

Langs (1973) beschouwt veel buiten-analytische contacten als een gevaar voor de therapeutische regels, met incestueuze bevrediging en neiging tot acting-out hiervan. Hij ziet wel in dat kleine grensoverschrijdingen onvermijdelijk zijn, maar hij adviseert dan 'courteous greeting and appropriate detachment' om de ontmoeting vervolgens later te analyseren.

Wij willen het hier sterker en scherper stellen. Zeker wanneer de overdracht in een psychoanalytische behandeling (nog) niet aan de orde is geweest, lijken buiten-analytische contacten het erover praten op gang te kunnen brengen. De belangrijke taak van de overdrachtanalyse kan zo worden ingeleid door iets van 'buiten'.

Sinds Greenson (1967) onderscheiden we naast de overdrachtsrelatie de werk-relatie en de reële relatie. De werk-relatie is het niet-neurotische, rationele en emotionele verbond tussen (het ego van) analysant en analyticus. Hierdoor kan ook bij intense overdracht de psychoanalytische behandeling voortduren dankzij de wil tot samenwerking en genezing van de analysant. Deze alliantie ontwikkelt zich vaak weinig opvallend, in stilte. De reële relatie is realistisch (zonder overdracht) en staat los van de werk-alliantie. De vraag is of deze reële relatie werkelijk bestaat en niet een gewenst, geconstrueerd ideaal is.

Etchegoyen (1991) onderscheidt in tegenstelling tot Greenson slechts twee overlappende relatievormen tussen analysant en analyticus, namelijk de niet-overdrachtsrelatie (therapeutische alliantie en reële relatie) en de overdrachtsrelatie.

Hierbij aansluitend heeft de analyticus twee 'tegengestelde' taken (Greenson 1967). Om de overdracht te bevorderen dient hij anoniem en terughoudend te blijven en om de werk-relatie te bewaken zal hij de therapeutische vraag van de analysant beantwoorden en zich menselijk en echt gedragen.

Buiten-analytische contacten betreffen (in principe) een niet-overdrachtsrelatie, maar bevatten onvermijdelijk overdrachtsaspecten. Katz (1978) illustreert dit op amuseante wijze. Hij speelde in een reeks voorstellingen de rol van Tevye in *Fiddler on the roof*. Al zijn toneelminnende analysanten en opleidingskandidaten vertoonden na dit buiten-analytisch contact overdrachtsreacties, maar zeer verschillende, 'in line with their built in biases and coloration'.

Een paradox en symptoomgedrag

Tarnower (1966) beschrijft de paradox dat analyticus en analysant elkaar zo goed mogelijk willen leren kennen én elkaar zoveel mogelijk uit de weg gaan buiten de behandelingssituatie. Deze dubbelzinnigheid, deze spanning tussen wens en taboe hierop, kan

aanleiding geven tot vermijding, als een soort 'symptoomgedrag' bij zowel analyticus als analysant in buiten-analytische contacten.

Analysanten maken vaak een sterk onderscheid tussen de officiële en de officieuze relatie met de analyticus. Zij zwijgen in het algemeen over buiten-analytische contacten en willen vlug terugkeren naar de veilige analytische situatie (Weiss 1975). Tegelijkertijd is er een honger naar kennis over de analyticus (Stein 1988). Afwezigheid van deze honger is evenzeer weerstand als het provocatief snuffelen aan het privé-leven van de analyticus.

Analysanten en analytici trachten buiten-analytische contacten meestal te vermijden: ze gaan elkaar uit de weg, doen of ze elkaar niet zien (Tarnower 1966). Allerlei redenen worden hiervoor aangevoerd: de analytische vertrouwensrelatie, regressie van de analysant, niet willen ageren, de fantasie van een almachtige analyticus, het focussen van beiden op het probleem van de analysant.

Nochtans... wanneer analysant en analyticus elkaar gewoon groeten buiten de psychoanalytische behandeling, blijft van deze redenen weinig overeind.

Casus Juffrouw D, midden in een idealiserende overdracht, kruist mij met de wagen in de buurt van mijn praktijk. Zij doet opvallend of ze mij niet heeft gezien. Bij mijn navraag hierover geeft zij toe mij te willen ontwijken: 'Als ik doe alsof ik U niet zie, zult U mij ook niet gezien hebben. Ik wil niet dat U mij ziet met mijn bril op in mijn auto.'

In associaties komt haar minderwaardigheidsgevoel zeer levendig naar voren. Haar jonge zus heeft geen bril en een grote, nieuwe auto. Ook de wens dat ik haar thuis bezoek, duikt op. Seksuele fantasieën rond zulk een wens kunnen naderhand in de psychoanalytische behandeling besproken worden. Dan kan ze ook toegeven dat ze wel eens rondtoert om mij tegen te komen. Idealiserende fantasieën over mijn vrouw en kinderen worden geuit.

D. zoekt buiten-analytisch contact op, maar als ze mij tegenkomt 'ziet ze mij niet'. Haar ideaalbeeld zou beklad kunnen worden door de realiteit.

Zonder reële relatie geen analyse

Het belang van de reële relatie, door sommige freudianen en kleinianen triviaal genoemd, wordt door Greenson & Wexler (1969) sterk benadrukt. Volgens hen is er steeds een breed spectrum van niet-overdrachtsaspecten in een analyse aanwezig, zowel bij analyticus als analysant. Ook Stone (1954), Anna Freud (1954), Fairbairn (1958), Winnicott (1958) en Erikson (1950) wezen reeds op het belang van deze reële relatie. Deze omvat de taak van de vrije associatie, de actuele ervaringen van de analysant en de analyticus, de behandelingsovereenkomst qua tijd, geld, vakantie en setting (Ganzarain 1991).

Deze fundering van de werk-relatie, met wederzijds respect en verstand-

houding, moet in voldoende mate aanwezig zijn om in de analytische situatie het lange en pijnlijke proces van doorwerken te kunnen dragen. Mens en menselijk zijn van beide partijen is daarbij nodig. Grote fouten of manco's van de kant van de analyticus dienen voorkomen te worden. Technische fouten daarentegen (overdrachtsrelatie) zijn van een andere orde. Zij kunnen pijn en verwarring brengen, maar zijn goed herstelbaar (Greenson & Wexler 1969).

Bij borderline- en psychotische patiënten is het nog veel belangrijker dan bij neurotici om de realiteitswaarnemingen van de analysant te ondersteunen en te ontwikkelen. Focussen op overdracht en weerstand leidt tot achterdocht, vijandigheid, verzet, onderwerping of verdere psychotische desintegratie.

Greenson & Wexler (1969) stellen dat alleen die patiënten analyseerbaar zijn die de capaciteit voor overdrachtsvrije relaties hebben. Om gezonde ego-functies op te bouwen, objectconstantie te bestendigen en volwaardige objectrelaties te ontwikkelen, dient de analytische situatie aan analysant de gelegenheid te bieden om zowel de realistische als onrealistische aspecten van zijn omgaan met anderen te ervaren. Realistisch wil – binnen een werkbaar analytisch contact – ook zeggen dat de analyticus zich geen houding aanmeet van defensieve almacht en alwetendheid, maar zich ook kan laten zien als een menselijk wezen, dat fouten maakt, zonder de reële relatie te misbruiken voor eigen gratificaties. Zijn houding is bij voorkeur een combinatie van ingetogen menselijke bezorgdheid en 'wetenschappelijke' discipline.

Franklin (1990) spreekt van *interactionele neutraliteit*: de analyticus brengt op een flexibele wijze elk aspect van zijn relatie met de analysant in en bevordert zo de zelfexpressie van de analysant. Ogden (1994) noemt als belangrijke ontwikkeling van de laatste jaren de analytische conceptualisatie van het spel tussen subjectiviteit en intersubjectiviteit in de analytische setting. Hij noemt deze dialectiek analyticus-analsant het centrale klinische feit, 'de analytische derde'.

Goldberg (1994) en ook Swaber (1995) spreken van de interactie als een soort participerende observatie, 'with a shift away from a blank-screen model of the analytic exchange'. Goldberg schrijft: 'More often than not, what is analytic is not what is natural and, for many of us, what is natural is not analytic'... (p. 22).

Niet vermijden, maar analyseren

Freuds advies – waar hij zelf overigens veel tegen zondigde – schrijft bijna apodictisch en kerkelijk voor dat de analyticus zoveel mogelijk anoniem blijft. 'De arts moet ondoorzichtig zijn voor de analysant en als een spiegelend vlak niets anders tonen dan wat hem wordt getoond' (Freud 1912, p. 97).

Greenson (1967) werkte deze abstinentieregels verder uit, zich baserend op Glover en Fenichel: 'Symptoomsubstituerende gratificaties toelaten, bin-

nen of buiten de analytische situatie, zal het neurotisch lijden van de analysant wegnemen evenals zijn motivatie om de behandeling voort te zetten' (p. 276).

In hoeverre is het nodig of mogelijk een blank scherm te zijn?

Sommigen, bijvoorbeeld Greenacre (1959) en Langs (1976), nemen in deze context een nogal strikt standpunt in, namelijk dat buiten-analytische contacten vermeden dienen te worden.

Tarnower (1966) daarentegen noemt deze vermijding symptoomgedrag. Als men deze aanbeveling al zou kunnen opvolgen, dan lijkt ze tot doel te hebben om angst te vermijden. Angst om uit zijn vertrouwde rol te komen en angst dat overdrachts- en tegenoverdrachtsposities zullen veranderen. Dit zou te maken kunnen hebben met de rigiditeit van de analyticus en verwijzen naar zijn ongeanalyseerde karakterafweer.

Lampl-de Groot (1954) ziet buiten-analytische contacten als een klein probleem, méér een druk voor de analyticus dan voor de analysant. Bibring (1954) vindt buiten-analytisch contact analytisch hanteerbaar (De Blécourt 1991).

Enkelen, zoals Tarnower (1966), Weiss (1975), Katz (1978), Strean (1981) en Ganzarain (1991), spreken expliciet positief over buiten-analytische contacten. Zij zien deze als een mogelijk knooppunt en een aanbrenger van onbewuste fantasieën die men niet mag vermijden, maar ook niet kan stimuleren. Men dient er als analyticus steeds rekening mee te houden dat buiten-analytische contacten kunnen plaatsvinden, om deze dan dankbaar en grondig te analyseren (Strean 1981).

Zelf vind ik dat vele auteurs te strikt en te vermijdend zijn in verband met buiten-analytische contacten. Een flexibele, 'open' houding, binnen en buiten de analytische situatie, lijkt mij wenselijk en mogelijk. Ik zou bijvoorbeeld als patiënt zelf nooit een analyse beginnen of volhouden bij een neutrale analyserende machine, waarbij elke menselijkheid verborgen blijft. Patiënten kennen mij als een mens, die nu en dan binnen of buiten de analyse iets van zichzelf laat blijken. Ook mijn analyticus en supervisors heb ik steeds gezien (of uitgezocht?) als menselijke figuren, vaders of moeders die in het leven staan, geen bleke, onthechte kamergeleerden. Ik vind het zelf niet zo storend om een buiten-analytisch contact mee te maken en te bespreken, ervan uitgaand dat zulk contact steeds belangrijk is en iets 'extra's' toevoegt aan een analyse in plaats van iets weg te nemen. Vooral een te defensieve analysant, die ofwel de overdracht minimaliseert, ofwel te vlot en te graag in de overdracht blijft, kan door dit contact, deze confrontatie tussen binnen en buiten, zijn afweer ter discussie stellen. Orthodoxe analytici zullen dit alles wellicht 'ageren' noemen, maar is ageren niet vaak een voorwaarde om weinig gekende aspecten van zichzelf stilaan ook te verwoorden en te integreren?

Verschillende typen buiten-analytisch contact

Strean (1981) onderscheidt en beschrijft drie typen buiten-analytisch contact:

1. Een door de analysant tot stand gebracht buiten-analytisch contact

De analysant komt bijvoorbeeld naar een lezing of een sociale activiteit waar hij de analyticus denkt, vreest of hoopt te ontmoeten.

Dit kan bij de analysant verschillende gevoelens teweegbrengen, namelijk:

- (Angst voor) seksuele opwinding in verband met orale, anale, homoseksuele of fallisch-oedipale wensen ten opzichte van de analyticus.

- Vrees voor straf wegens het zoeken naar bevrediging van exhibitionistische of voyeuristische wensen.

- Boosheid jegens de analyticus, variërend van minachting tot woede, omdat hij zijn rol verlaten heeft.

- Wanneer hij de analyticus hierover tevoren heeft geïnformeerd kan de analysant bezorgd zijn over eventuele toestemming of verbod. Er kunnen fantasieën, dromen, angsten en herinneringen optreden in verband met toestaan of verbieden.

De analyticus wordt aangeraden vooral ook zijn eigen gevoelens rond deze gebeurtenis te bekijken (Strean 1981). Moedigt hij de analysant – misschien onbewust en subtiel – aan of ontmoedigt hij hem? Laat hij hem wel toe zijn eigen onafhankelijke keuze te maken?

Wat betekent het dat de analysant actief een buiten-analytisch contact regelt zonder de analyticus hierover te informeren?

Meestal zal de patiënt zich angstig of schuldig voelen in verband met voyeuristische of exhibitionistische wensen. Misschien wil hij de analyticus sadistisch choqueren, of hem in verlegenheid brengen, verwijzend naar onopgeloste rivaliteit.

2. Voor beide partijen toevallige buiten-analytische contacten

Men kan zich afvragen of het buiten-analytisch contact wel toevallig is. Allerlei wensen van analyticus en analysant kunnen achter het veronderstelde toeval verborgen zitten.

In zulke situaties is men onvoorbereid en niet op zijn hoede waardoor vaak intense, overgedetermineerde gevoelens kunnen optreden (Tarnower 1966), die soms moeilijk te aanvaarden en door te werken zijn. Ook de aard van buiten-analytisch contact – bijvoorbeeld een ontmoeting op straat versus het samen betrokken zijn in een ongeval – zal de affectieve lading natuurlijk in belangrijke mate beïnvloeden.

De afweer wordt bij dit type contact vaak bij verrassing doorbroken (Inderbitzin en Levy 1994), waardoor verwarring en symptoomformatie kunnen optreden.

Affecten kunnen vreugdevol en blij van aard zijn en verwijzen naar een reünie met een dode ouder of een gefantaseerde geliefde en naar een zeer

hoog ik-ideaal: de almachtige fantasieën worden in het buiten-analytisch contact als het ware gerealiseerd.

Analysanten kunnen echter ook boos en woedend zijn en de ontmoeting associëren met intrusie, verkrachting, overspoeling en de overdrachtsfantasie te worden besmet door de analyticus als reële persoon.

3. Door de analyticus geanticipeerd buiten-analytisch contact

Als regel stelt Strean (1981) de analysant hierover steeds tevoren in te lichten, omdat deze zich anders betrap of bedreigd voelt als door een sadistische of almachtige ouder.

'If he (the analyst) is anxious that treasured transference and counter-transference positions will be altered, if he is worried that he cannot contain regressive wishes in the patient or in himself, if he is uncomfortable in departing from his anonymous unseen role behind the couch, then he will in all probability find reasons to explain why the meeting should be avoided' (Strean 1981, p. 256).

Onder dit type buiten-analytisch contact kan ook vallen het bezoeken van de patiënt na een ernstig ongeval of na het overlijden van een naast familielid.

Psychoanalytici die in een residentiële setting werken zullen deze vorm van buiten-analytisch contact regelmatig tegenkomen. Prangende vragen kunnen zijn: kan men iemand in analyse nemen tijdens een opname? Is gecombineerde therapie mogelijk binnen een analytisch kader?

Ook deze vragen zijn moeilijker voor de analyticus dan voor de analysant. Zeker bij persoonlijkheidsstoornissen is een opname vaak nodig en zijn meerdere therapieën tegelijkertijd – bijvoorbeeld groepspsychotherapie en individuele psychotherapie – nuttig. Het lijkt me dan beter verschillende rollen bij verschillende personen te leggen en alles strikt en duidelijk te houden, maar in de praktijk is dat zeker niet altijd mogelijk. Dat blijkt ook in mijn eigen praktijk als groepspsychotherapeut en individueel psychotherapeut op een opnameafdeling van een APZ (Verbruggen 1992).

Een 'verdunde' vorm van buiten-analytische contacten betreft contacten van de analysant met de partner, kinderen of medewerkers van de analyticus. Hierop heeft de analyticus meestal zeer weinig vat of controle. Bespreking en analyse van deze contacten gaan over een derde, die vaak wordt beleefd als bondgenoot van de analyticus. Men tracht dan zoveel mogelijk de verbindingsdraden met de (gevoelens voor de) analyticus duidelijk te krijgen.

Variaties in de tijd: hoeveel en wanneer

Hoeveel? Buiten-analytische contacten kunnen meer of minder intens zijn. Ze werken storend wanneer ze tot acting-out worden en egosyntone acties zijn van de analysant voor onbewuste ontlading van verdrongen

impulsen in het hier en nu. Het is belangrijk te differentiëren tussen de 'normale' acting-out, die in elke analyse speelt en die een belangrijke bron van informatie vormt, en de chronische, habituele acting-out van de analysant met een persoonlijkheidsstoornis (Sugarman e.a. 1992). Bij chronische acting-out kan men het kader, de regels en de grenzen in herinnering brengen en, in uiterste nood, de analyse beëindigen of opschorten.

Voor en na de analyse Vooral door opleidingskandidaten gebeurt het kiezen van de analyticus niet blind. Het 'incognito' van de analyticus is een fictie. In de kleine wereld van de analytische vereniging of opleidingsgroep leeft de analyticus in een glazen huis van 'gossip, rumour and some known facts' (Lax 1989). De keuze van de analyticus zal dan ook vaak beïnvloed zijn door impressies vanuit buiten-analytische contacten. Men zoekt wellicht bevrediging van onbewuste wensen of kiest een analyticus van wie men denkt dat hij de karakterafweer niet te zeer bedreigt of misschien wel zal ondersteunen.

Na de analyse is een duidelijke afstand nodig. Langs (1974) spreekt van een 'polite and even cordial distance' om positieve identificaties, fantasieën en gedragingen te consolideren en niet te ondermijnen door tegenstrijdig gedrag van de analyticus. Dit lijkt vooral belangrijk omdat er niets meer kan worden gevraagd of geanalyseerd.

De analysant dient te kunnen rouwen om de analyticus en de analyticus om de analysant. De analysant neemt afscheid van zijn overdrachtsneurose, van zijn kinderlijke zelf en van zijn overdrachtsprojecties uit het verleden (De Blécourt 1991).

Hij moet ook weer terecht kunnen bij de analyticus als dat nodig blijkt te zijn.

Komt de gewezen analysant zijn analyticus nadien vaak tegen – de analytische wereld is zo klein – dan worden deze losmaking en dit afscheid moeilijker.

Tussen realiteit en fantasie

Voor de analysant is psychoanalyse een reële ervaring met fantasie-elementen, voor de analyticus een professionele ervaring waarin elementen van hemzelf kunnen meespelen (Ganzarain 1991). Het is belangrijk de rol die buiten-analytische contacten hierin spelen te onderkennen en zoveel mogelijk een plaats te geven in het analytisch proces.

Wat buiten de analytische setting gebeurt, wordt binnen de 'mental analytic stage' gebracht, zodat het er ook iets aan toe kan voegen. Buiten-analytische contacten behoren tot de transitionele ruimte, waar fantasie en werkelijkheid vermengd worden, of in creativiteit en emotionele groei of in meer of minder destructieve interacties. De analysant bepaalt wat deze contacten betekenen.

Zijn onbewuste reactie op de 'blootstelling' aan de realiteit van de analyticus is en blijft een sterke overdrachtsreactie.

Sommige buiten-analytische contacten zijn vergelijkbaar met dromen, maar vormen een 'via regia' die vaak wordt opgebroken en vermeden. Men vreest te veel dat zulke contacten de setting onherroepelijk zullen vertroebelen en analytisch werk onmogelijk maken (Ganzarain 1991). Ten onrechte ... De psychoanalytische opdracht is juist de twee gebieden van functioneren van de analysant te vergelijken: de fantasie en de realiteit.

De realiteit schept de voorwaarden om kernervaringen en vooral onbewuste fantasieën – afgeschermd in het dagelijks leven – aan bod te laten komen en in beweging te brengen, als een soort tweede kans in de analyse, na de mislukte eerste kans in de vroege kindertijd (Wiersema, 1994).

Voordelen en nadelen van het analyseren van buiten-analytische contacten

Het analyseren van buiten-analytische contacten biedt enkele belangrijke voordelen (Tarnower 1966). Het intensificeert de overdrachtsrelatie. Het kan duidelijker worden hoe de analysant de analyticus ziet. De eenheid en verbondenheid van binnen en buiten de psychoanalytische behandeling komen naar boven (Inderbitzin en Levy 1994) en concrete, levendige voorbeelden van vroeger interpretatief werk kunnen blijken. Buiten-analytisch contact lokt intense gevoelens en fantasieën in verband met de analyticus uit, bijvoorbeeld scopofilie of exhibitionisme en kan rechtstreeks naar het onbewuste leiden (Weiss 1975).

Verder kan het de analyticus de gelegenheid bieden meer voeling te krijgen met zijn tegenoverdrachtsgevoelens.

Bovendien wordt hij minder ongebreideld een fantasie-object. Ook de strenge Greenson (1967) stelt dat men zich door analysanten niet moet laten isoleren van het echte leven. Analysanten moeten niet de fantasie houden dat de analyticus slechts bestaat in de analytische ruimte en door hen gecontroleerd kan worden.

Buiten-analytische contacten kunnen echter ook nadelig werken. De analyticus dient de verleiding te weerstaan om een 'outside view' op patiënt te krijgen. Dit kan te maken hebben met zijn willen bevestigen van analytische indrukken of met zijn almachtsfantasie alles te kunnen weten over de analysant (Tarnower 1966). Men moet als analyticus (kunnen) toegeven dat zijn controle van de analytische situatie, waaraan hij symbiotisch gehecht kan zijn, beperkt is.

Ook vraagt het vóórkomen van buiten-analytische contacten beheersing van angsten en tegenoverdrachtsgevoelens van de analyticus (Ganzarain 1991). De beschermende professionele attitude en regels zijn tijdens buiten-analytische contacten minder beschikbaar.

Men zou kunnen concluderen dat buiten-analytische contacten vaak moeilijker zijn voor de analyticus dan voor de analysant.

Casus Zeer onverwacht kom ik A tegen op een huwelijksreceptie. Hij doet zeer lacherig, groet mij en spreekt over het weer. Hij stelt mij ook zijn vrouw voor en betreft haar in het weerpraatje. De bruidegom blijkt een collega van A te zijn, de bruid is mijn collega. Ik voel mij niet echt onveilig, maar toch wat 'out of control', verrast en terughoudend.

Associaties nadien laten zien dat A zich op deze receptie gevangen voelde in een netwerk van psychiaters en psychologen: de kleine, eenzame jongen, die vader noch moeder veel te zeggen heeft en die steeds met samenzweringen van anderen te maken heeft, zowel vroeger thuis als nu op zijn werk.

De overdracht, die in deze therapie tot nu onderhuids bleef, komt door deze realiteitsintrusie naar boven.

Wellicht speelt hier ook iets narcistisch en voyeuristisch vanuit mijzelf. Ik vind het plezierig eens te zien hoe A zich gedraagt in een ander kader, tegenover mijn collega's, 'to be an eye-witness of the patient's life', zoals Tarnower schrijft (1966). Narcistisch-rivaliserend tegenover mijn collega's is het prettig gezien te worden: 'Kijk eens hoeveel patiënten ik heb, ze dringen overal mijn werkelijkheid binnen.'

Buiten-analytische contacten en persoonlijkheidsstoornissen

Meer

en meer hebben analytici te maken met persoonlijkheidsstoornissen in plaats van met oedipaal-neurotische problemen (Sugarman e.a. 1992). Voor hen dient men vaak af te wijken van de traditionele conflict-georiënteerde technieken (onder andere abstinentie) naar meer realiteitsgeoriënteerde, reactieve en interactieve ervaringen. Een buiten-analytisch contact moet men dan vooral kaderen en in de realiteit plaatsen. Bespreking van wat het bij analysant heeft teweeggebracht, is daarbij onontbeerlijk.

Bij patiënten met ernstige persoonlijkheidsstoornissen zijn buiten-analytische contacten even belangrijk als gevaarlijk. Deze personen zitten immers vast in een soort theater met transitionele objecten (McDougall 1982). Hun probleem ligt net in de overgang tussen realiteit en fantasie. Zij hebben weinig vertrouwen in mensen, meer in het 'cadre inanimé' (Godfrind 1993). Elke hapering daarvan, zoals buiten-analytische contacten, vakanties van de therapeut of het einde van een sessie, brengt zeer veel onrust teweeg. Het veilige gevoel is weg en archaïsch-psychotische delen van de persoon kunnen boven komen. Deze zo moeilijk te verdragen onregelmatigheden worden door deze patiënten juist ook zelf uitgelokt, ondanks hun angst voor nabijheid of hun wantrouwen.

Besluit

Het is niet aangewezen buiten-analytisch contacten wederzijds te vermijden. Integendeel zelfs, de meeste van deze contacten kan men gebruiken – ook als de patiënt erover zwijgt en een 'conspiracy of silence' (Weiss 1975) wil laten bestaan – als een weg naar de overdracht en de fantasie.

Dit is vooral belangrijk bij patiënten die de overdracht minimaliseren of bij diegenen wier weerstand eruit bestaat zeer vlot mee te werken en schijnbaar geen weerstand te hebben, zoals narcistische en passief-feminiene karakters (Reich 1933).

Men kan een goede opening vinden door buiten-analytische contacten expliciet in de analytische situatie in te brengen.

Bij ernstige persoonlijkheidsstoornissen is steeds voorzichtigheid geboden met buiten-analytische contacten. Bespreking en analyse met een in het kader plaatsen en realiteit aanbrengen is nog meer nodig dan bij neurotici. Waarover de analysant zwijgt, daarover zal men uitnodigen tot spreken.

De analyticus beperkt zijn inbreng in en na een buiten-analytisch contact en wijst de analysant duidelijk op de betekenis van zijn gedragsreacties in verband met overdrachtswensen, -defensies en -verwachtingen (Sugarman e.a. 1992).

Dat dit toch in een gemoedelijke, warme sfeer kan, zonder onderkoelde spitsvondigheden en deskundigheden, tracht ik in mijn praktijk en ook in dit artikel aan te geven.

Noot

1. Met dank aan mijn vriend Marc Hebrecht, psychiater en tevens psychoanalyticus in opleiding, voor zijn suggesties en ondersteuning.

Literatuur

Bibring, G. (1954), The training analysis and its place in psycho-analytic training. *International Journal of Psycho-Analysis*, 35, p. 157-162.

Blecourt, A. de (1991), *Voelen, denken en handelen in de psychoanalyse*. Van Gorcum, Assen/Maastricht.

Erikson, E. (1950), *Childhood and society*. Norton, New York.

Etchegoyen, H. (1991), *The Fundamentals of Psychoanalytic Technique*. Karnac Books, London/New York.

Fairbairn (1958), On the nature and aims of psychoanalytical treatment. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, p. 374-385.

Fenichel, O. (1941), *Problems of Psychoanalytic Technique*. Psychoanalytic Quarterly Inc, New York.

Franklin, G. (1990), The multiple meanings of neutrality. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 38, p. 195-200.

Freud, A. (1954), The widening scope of psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 2, p. 610-611.

Freud, S. (1912), Adviezen voor de arts bij de psychoanalytische behandeling. Nederlandse editie: *Klinische Beschouwingen* 4. Boom, Amsterdam/Meppel.

Ganzarain, R. (1991), Extra-analytic contacts: fantasy and reality. *International Journal of Psycho-Analysis*, 72, p. 131-140.

Godfrind, J. (1993), *Les deux courants du transfert*. P.U.F., Paris.

Goldberg, A. (1994), Farewell to the objective analyst. *International Journal of Psycho-Analysis*, 75, p. 21-30.

Greenacre, P. (1959), Certain technical problems in the transference relationship. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 7, p. 484-502.

Greenson, R. (1967), *The Technique and Practice of Psycho-Analysis*. Hogarth Press, London.

Greenson, R. en M. Wexler (1969), The non-transference relationship in the psychoanalytic situation. *International Journal of Psycho-Analysis*, 50, p. 27-39.

Inderbitzin, L. en S. Levy (1994), On grist for the mill: external reality as defence. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 42, p. 763-788.

Katz, J. (1978), A psychoanalyst's anonymity – Fiddler behind the couch. *Bulletin Menninger Clinic*, 42, p. 520-524.

Lampl-de Groot, J. (1954), Problems of Psychoanalytic Training. In: J. Lampl-de Groot (1985), *Man and Mind. Collected Papers*. International University Press, New York, p. 164-169.

Langs, R. (1973/1974), *The Technique of Psychoanalytic Psychotherapy*, Vol. 1 (1973) en Vol. 2 (1974). Jason Aronson Inc., Northvale/New Jersey/London.

Langs, R. (1976), *The Therapeutic Interaction*. Aronson, New York.

Lax, R.F. (1989), *Essential papers on character neurosis and treatment*. Universities Press, New York.

McDougall, J. (1982), *Théâtres du Je*. Gallimard, Paris.

Ogden, T. (1994), The analytic third. Working with intersubjective clinical facts. *International Journal of Psycho-Analysis*, 75, p. 3-19.

Reich, W. (1933), *L'analyse caractérielle*. Payot, Paris.

Stein, M. (1988), *Writing about Psychoanalysis*: analysts who write, patients who read.

Journal of the American Psychoanalytic Association, 36, p. 393-408.

Stone, L. (1954), The widening scope of indication for psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 2, p. 567-594.

Strean, H. (1981), Extra-analytic contacts: theoretical and clinical considerations. *Psychoanalytic Quarterly*, 50, p. 238-259.

Sugarman, A., R.A. Nemirow en D.P.

Greenson (1992), *The Technique and Practice of Psycho-Analysis*, Vol. 2. International University Press, Madison.

Swaber, E. (1995), Towards a definition of the term and concept of interaction. *International Journal of Psycho-Analysis*, 76, p. 557-564.

Tarnower, W. (1966), Extra-analytic contacts between the psychoanalyst and the patient. *Psychoanalytic Quarterly*, 35, p. 399-413.

Verbruggen, G. (1992), Alleen in de groep en niet in groep alleen. *Tijdschrift Klinische Psychologie*, 22, p. 120-136.

Weiss, S. (1975), The effect on the transference of special events occurring during psychoanalysis. *International Journal of Psycho-Analysis*, 56, p. 69-75.

Wiersema, E. (1994), *Verbeelding spreekt*. Boom, Meppel/Amsterdam.

Winnicott, D. (1958), *Collected Papers*. Tavistock Publications Ltd, London.

Summary

Extra-analytic contacts are mostly unavoidable but often disguised, unexpressed, even inexpressible contacts between analyst and analysand. A thorough analysis of such contact is proposed, as an important part of the transitional area between reality and fantasy. With a defensive analysand, extra-analytic contact can offer an unusually fruitful opportunity to recognize and clarify aspects of the transference situation.